

Toelichting Lesmodel Cultuurhelden

Lesmodel

Dit lesmodel is een hulpmiddel bij het maken van een kunstles. Een kunstles is een les over een bepaald onderwerp. In de les werk je met een bepaalde kunstdiscipline: dans, theater, beeldend, muziek, foto/film of creatief schrijven. De leerlingen geven een eigen invulling aan het onderwerp, en gebruiken daarbij de kunstdiscipline.

In deze toelichting leggen we uit wat we bedoelen met de woorden geheugenbibliotheek, lesonderwerp en lesdoelen.

De geheugenbibliotheek van de leerlingen

Elke leerling (en elk mens) heeft een eigen geheugenbibliotheek. Zo'n persoonlijke bibliotheek bestaat uit iemands ervaringen en herinneringen. In de kunstles gebruikt de leerling die eigen bibliotheek. Het gaat hier om wat de leerling heeft meegemaakt en opgeslagen: alle geuren, kleuren, kennis, eigen weetjes, wat op school is geleerd, ervaringen met sport, met de thuisomgeving, enzovoorts. Het gaat niet alleen om herinneringen die in een hoofd zijn bewaard, maar ook om herinneringen in een lijf. Een leerling kan bijvoorbeeld denken aan een moment van boosheid, en daar ook lichamelijke sensaties bij hebben opgeslagen.

Elke geheugenbibliotheek is anders. Je hebt dus heel veel verschillende bibliotheken in je klas. Er zijn ook overeenkomsten, namelijk de dingen die elke leerling in een klas al weet of al eens heeft ervaren. Maar de manier waarop die dingen zijn ervaren en opgeslagen is voor elke leerling uniek.

De les zoekt aansluiting bij de geheugenbibliotheek van de leerlingen, doordat je weet of nagaat wat er al bekend is bij de leerlingen. De les gaat de bibliotheken van de leerlingen uitbreiden. Misschien wordt een klein stukje in zo'n geheugenbibliotheek wel aangevuld tot een hele plank of een eigen kast.

Voorbeeld:

Jouw les gaat over het ontstaan van muziekinstrumenten, en laat de leerlingen muziek maken met dagelijkse voorwerpen. Wat zit er al in de geheugenbibliotheek van de leerlingen dat hiermee te maken heeft? Welke geluiden van dagelijkse

voorwerpen kennen ze? Welke muziekinstrumenten hebben ze weleens gezien en gehoord? Wat is hun idee van 'muziek'? Welke ervaringen hebben ze met geluid maken? Met hard en zacht, met ritmes? Is er op school weleens eerder iets gedaan met muziek? De herinneringen zijn ook geladen met emoties. Wat voor emoties ervaart een leerling bijvoorbeeld door harde geluiden? Is dat iets wat feestelijk aanvoelt en zorgt voor blijdschap? Of geeft hard geluid een leerling een angstig gevoel? Hoe was de sfeer in de klas bij een vorige muziekles?

Lesonderwerp en lesdoelen

De les zorgt als het goed is voor nieuwe inzichten, nieuwe ervaringen en nieuwe vaardigheden. Het lesonderwerp beschrijft heel specifiek waar je les over gaat. En het lesdoel geeft aan waarom en hoe: Wat wil je bereiken met de les, en met welke vaardigheden? Door helder te hebben wat je de leerlingen wil meegeven kun je ze gerichter begeleiden. Waar stuur je naartoe, en waarom?

De opdracht die de leerlingen krijgen is niet helemaal vrij, die heeft kaders (door het onderwerp en de doelen). Daardoor kunnen de leerlingen binnen die kaders juist alle kanten op bij het vinden van een eigen vorm, oplossing of verwerking. In de evaluatie met de leerlingen kijk je wat er gebeurd is, en kun je terugblikken op je lesdoelen.

Onderwerp en vaardigheden hangen meestal samen. Als je bijvoorbeeld wil dat leerlingen kleur gebruiken om hun emoties uit te drukken op papier, dan moet je ze ook leren mengen. 'Mengen van kleuren' is dan dus een vaardigheid die ze gaan oefenen.

Lesonderwerp

Waar kan de les allemaal over gaan?

De kunstles gaat ergens over: over ervaringen. Meestal gaat het over ervaringen met iets wat wij als mensen maken en doen (cultuur). Bijvoorbeeld onze ervaringen met eten, wonen, feesten, emoties uiten, rituelen, kunst, problemen, schoonheid, gruwelijkheid enzovoorts. De leerlingen reflecteren op het onderwerp via het kunstvak.

Onderwerp: heel persoonlijk, of juist kennisgericht?

Het lesonderwerp kan een persoonlijk onderwerp zijn,

zoals 'jouw emoties in de ochtend', of 'de band met je familie'. Het kan ook een meer kennisgericht onderwerp zijn, zoals 'statiegeld op alles' of 'een Romeins masker in Delft'.

Specifiek maken, aansluiten bij de leefwereld van leerlingen

Soms is er vanuit de school of vanuit een methode al een thema gegeven. Vaak is dat nog vrij breed (bijvoorbeeld 'lente' of 'bewegen' of 'familie'). Een kleiner, specifiek onderwerp is makkelijker om mee te werken. Bedenk een aantal opties voor verschillende onderwerpen die allemaal in het thema passen, en kies er één.

Hoe verbind je een onderwerp met de leefwereld van de leerlingen? Het kan helpen om het woordje 'jouw' of 'jij' toe te voegen. Hoe is jouw lentegevoel of hoe ziet jouw familie eruit? Of hoe beweeg jij?

Voorbeelden van kleiner maken van een thema, en verbinden met de leefwereld van leerlingen

Thema 'Wonen', voorbeelden lesonderwerpen 'licht en donker in mijn huis' of 'geluiden van thuis'

Thema 'Kleding', voorbeelden lesonderwerpen 'jezelf versieren, waarom en waarvoor?' of 'ontwerpen van patronen die bij mij passen'

Thema 'Regels', voorbeelden lesonderwerpen 'welke afspraken zou jij op school wel willen invoeren?' of 'onderzoek en probeer uit: wat mag er op jouw stoep?'

Thema 'Vrede', voorbeelden lesonderwerpen 'boos zijn en wat je dan doet' of 'vrede vieren, hoe zullen we dat doen?'

Een vrij onbekend onderwerp laten aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen

Het kan zijn dat een thema of onderwerp nog weinig raakvlakken heeft met de leefwereld van de leerlingen, maar dat jij als leerkracht/kunstdocent het een belangrijk onderwerp vindt. Stel je voor dat jij als thema wil kiezen 'het werk van Rembrandt'. Dan kun je het specifiek maken, en daarbij zoeken naar een verbinding met de leefwereld van de leerlingen.

Bijvoorbeeld via zijn zelfportretten en de link daarvan met selfies: waarom beelden mensen (vroeger en nu) zichzelf af?

Voorbeeld van het laten aansluiten van een onderwerp

Hoe werd er in de tijd van Rembrandt een zelfportret gemaakt? Hoeveel tijd kostte dat? Waarom deed Rembrandt dat? Was het altijd iets serieus, of ook wel eens grappig? Maak jij wel eens een selfie? Waarom? Is die selfie dan serieus, of grappig, of anders? Wat deed Rembrandt met zijn zelfportretten? Wat doe jij ermee? Wat doen beroemde mensen van nu met hun zelfportretten?

Ideeën opdoen voor een lesonderwerp

Aansluiten bij de leerling, inspiratie krijgen vanuit de leerlingen

Als leerkracht ervaar je van alles in de klas. Als je je ogen en oren openhoudt, vallen er misschien wel regelmatig onderwerpen op die heel geschikt zouden zijn als lesonderwerp. Waar praten de leerlingen over? Waar worden ze enthousiast van, waar maken ze zich zorgen om, wat vinden ze stom? Misschien weet jij als leerkracht ook wat meer over de cultuur van de leerlingen. Zijn de leerlingen gelovig? Welke feesten vieren ze? Hoe wonen ze? Houden ze van games? Hoe komen ze naar school?

Hoe een onderwerp wordt ervaren, weet je als leerkracht niet altijd precies. Laat je verrassen. Het onderwerp zal door verschillende leerlingen verschillend beleefd worden.

Als kunstdocent die de klas niet/minder kent, kun je de leerkracht gerichte vragen stellen over de leefwereld van de leerlingen. Bij een les over zelfportretten kan het bijvoorbeeld handig zijn om te weten of de leerlingen een smartphone hebben, en of ze actief zijn op sociale media.

Inspiratie uit de omgeving

De school zelf en de directe omgeving van de school kunnen ook inspiratie geven bij het vinden van een geschikt onderwerp. Wat is het voor gebouw? Hoe is het ingericht? Hoe ruikt het gebouw? Welke kleuren zijn er gebruikt? Hoe is de directe omgeving? Is er veel verkeer/groen/speelruimte? Zijn er culturele instellingen in de buurt? Kunstwerken, monumenten? Openbaar vervoer?

Inspiratie uit de maatschappij

Zijn er maatschappelijke ontwikkelingen die de leerlingen ook bezighouden, of zouden kunnen gaan bezighouden?

Lesdoelen

Waarom dit onderwerp?

Ga na waarom je het onderwerp in hun leefwereld wil (her)introduceren. Lesdoelen zorgen ervoor dat je weet welke richting de les opgaat; zorgen ervoor dat je het belang van de les inziet en kunt overdragen. Wat wil je als leerkracht of kunstdocent toevoegen aan de geheugenbibliotheek van de leerlingen? Dat gaat dan over vaardigheden waarvan je wil dat de leerlingen ermee oefenen, en inhoudelijk inzicht over/ervaringen met het onderwerp die je de leerlingen wil aanbieden.

Inhoudelijk doel: Je les laat de leerlingen ergens over nadenken. Waarover? Wat wil je dat de les toevoegt aan hun geheugenbibliotheek? En waarom is dat belangrijk?

Vaak gaat het om kennismaken met nieuwe dingen, en om het bevatten van het lesonderwerp. Bevatten kan van alles betekenen. Voor de leerlingen wordt het

onderwerp tastbaar, ze slaan er als het ware hun armen omheen of drinken het op. Bevatten kan letterlijk vatten of pakken zijn: iets aanraken en er zo kennis mee maken. Dat bevatten kan ook figuurlijk zijn. Het kan gaan om het beter begrijpen van het onderwerp door het te verbeelden. Of om het bevatten als ervaring: het beseffen wat je voelt bij het onderwerp. Bevatten kan ook zijn: het ontwikkelen van een eigen blik op het onderwerp, of het ontdekken van de complexiteit van het onderwerp, of het onderzoeken van verschillende mogelijke houdingen ten opzichte van het onderwerp.

Een lesdoel klinkt als een einddoel, alsof alleen het resultaat telt. Maar je kunt ook juist als lesdoel het leerproces noemen. De weg van nadenken, opties overwegen, ontdekken, begrijpen. Er kunnen heel veel doelen in een les zitten. Richt je op 1 of 2 doelen, anders kunnen de doelen ook beperkend gaan werken.

Voorbeelden 'waarom dit lesonderwerp'

Het lesonderwerp is 'het werk van Rembrandt'. Je wil dat leerlingen kennismaken met het werk van Rembrandt. Waarom wil je dat?

- Wil je dat de leerlingen nadenken over het maken van een zelfportret toen en nu? Dan kan je inhoudelijke doel zijn: de leerlingen ontdekken overeenkomsten en verschillen tussen zelfportretten uit de tijd van Rembrandt en selfies van nu.
- Of vind je het belangrijk omdat je de leerlingen inzicht wil geven in de meester-leerlingtraditie, en in hoe er vroeger gewerkt werd in een schilderatelier? Dan kan je inhoudelijke doel zijn: de leerlingen krijgen inzicht in de rol van Rembrandt als leermeester van andere schilders in de 17e eeuw. Je laat ze ook in duo's een schilderij maken om te ervaren hoe het is als er meerdere mensen aan een schilderij werken.
- Of wil je leerlingen laten kijken naar hoe je licht kunt vangen met verf? Je laat de leerlingen een zelfportret schilderen, geïnspireerd op de lichtinval in de schilderijen van Rembrandt. Dan kan je inhoudelijke lesdoel zijn: de leerlingen vergroten hun ervaringen met lichtinval in de portretten van Rembrandt en met de wijze waarop ze zichzelf willen portretteren.

Welke vaardigheden?

Welke vaardigheden oefenen de leerlingen in de les? Welke vaardigheden gebruiken ze om een eigen verwerking van het onderwerp te gaan maken?

Veel voorkomende vaardigheden in kunstlessen

- waarnemen (gebruiken van je zintuigen, ophalen van herinneringen)
- verbeelden (associëren, iets maken, gebruiken van herinneringen, fantaseren, je inleven)
- conceptualiseren (woorden geven aan wat je ervaart, kiezen)
- analyseren (een verband zien, iets terugkerends herkennen, vergelijken, conclusies trekken).
- kunstvaardigheden, specifiek voor bijvoorbeeld dans,

muziek, beeldend, film/foto of theater. (Bijvoorbeeld schetsen met houtskool, gebruikmaken van ruimte en kracht, je stem hoog en laag laten klinken, leren hoe je een animatie maakt)

- sociale vaardigheden (bijvoorbeeld kunnen luisteren, je inleven in een ander, samenwerken)

Met welke vaardigheden wil je leerlingen laten oefenen? Denk bij vaardigheden aan werkwoorden en maak de vaardigheden specifiek. Bijvoorbeeld mengen van kleuren met verf, uitwerken van een eigen karakter in het theaterstuk, presenteren aan de hele school door op het podium te vertellen. Ook hier geldt weer: kies er 1 of 2.

Voorbeelden van vaardigheidsdoelen

De leerlingen zijn bezig met de les over lichtinval en hoe je licht kunt vangen met verf. Ze maken selfies en selecteren er vier van zichzelf. Die zetten ze om in schetsen, ze gebruiken daarvoor houtskool op papier. De leerlingen brengen licht en donker aan door arceringen. Vervolgens kiezen ze de schets uit met het meeste lichtverschil. Die werken ze verder uit met verf, waarbij kleuren gemengd moeten worden.

De vaardigheden die de leerlingen ontwikkelen zijn selecteren, schetsen met houtskool, nauwkeurig kijken, arceren, schilderen en mengen. Deze les voer je uit als drie lessen. In les 1 leg je de nadruk op 'nauwkeurig kijken' en 'selecteren', in les 2 op 'schetsen met houtskool' en 'arceren', en in les 3 op 'mengen en schilderen'.

Je eigen manier

Hoe werk jij, hoe maak jij een les? Niet iedereen werkt hetzelfde.

- Ben jij iemand die graag begint bij de keuze van het onderwerp en het lesdoel? En bouw je van daaruit je les op?
- Of ben je iemand die vrij intuïtief een les maakt? Je hebt bijvoorbeeld een geweldig idee en je weet gewoon dat het goed zit met de les. Je bedenkt niet precies van tevoren wat het exacte onderwerp is, of wat het doel van je les is. Om toch het lesonderwerp en de lesdoelen van een idee (of van een bestaande les) te bepalen, kun je jezelf vragen stellen. Je speelt een soort lastige interviewer, om erachter te komen waarom de les belangrijk is, en wat het onderwerp is waar de les om draait. Je hoeft niet op al je vragen een antwoord te hebben, maar je mag het jezelf wel moeilijk maken. Door je eigen vragen en de durf om op die vragen in te gaan, kom je tot de kern van de les.

Bron

Van Heusden, Rass en Tans (2016). Cultuur 2. Basis van Cultuuronderwijs. Uitgeverij Koninklijke van Gorcum, Assen.